

Skamros med forbehold

AF

NIELS THOMSEN

Når bedømmelsesudvalget var enig om at vurdere Poul Villaumes fremstilling meget positivt, skyldtes det dens fremdragelse og klare, som regel også afbalancerede analyse af et stort og relevant kildemateriale. Herpå har forfatteren skarpsindigt og omhyggeligt rekonstrueret en central fase af vor nyeste historie. Men perspektivering af forløbet er mere diskutabel end udredningen af de enkelte beslutningssituationer. Efter min mening kommer man nærmere sandheden ved at fastholde den indre sammenhæng i den politiske proces bag beslutningerne og debatten på de forskellige områder, der her i for høj grad både skildres og analyseres hver for sig.

I udlægningen af den internationale baggrund følger Villaume generelt 60ernes revisionistiske historieskrivning m.h.t. ansvarsfordelingen og motiverne bag »den kolde krig«. Villaume har både her og i en kommende engelsksproget oversigtsfremstilling sammenfattet og diskuteret dette helhedssyn. Det er endnu ikke blevet konfronteret med nye kilder til Sovjets udenrigspolitik, og det rummer det metodiske grundproblem, at et stort, pluralistisk og skiftende politisk beslutningssystem efterlader mange disparate spor af grupper og personers holdninger og bestræbelser, som hverken påvirker eller repræsenterer hovedlinjen i statens politik. Med sin særlige struktur er det amerikanske system endda ekstra gavmildt med stof til nervepirrende spekulationer og saftige afsløringer. USAs politikere kommenterede dengang udenlandske forhold lige så hastigt og bramfrit som vore egne gør idag.

Trods de seneste års definitive blotlægning af Sovjetimperiets karakter volder bare ordet »kold krig« stadig en sådan skræk og uvilje i vide kredse, at det kniber med en rationel klargøring af begrebets alternativer. Det mest oplagte var vel den »varme krig« – og den kunne lige så let være udløst ved manglende fasthed og sammenhold i Vestens modspil og beredskab som ved opgejlet kampiver. Uklarhed indebar i sig selv risiko for katastrofer. Men den kolde krig, hvor aggression afværges ved de-

monstration af våbenmagt og sammenhold, var ikke bare bedre end den varme – den var også at foretrække for kapitulation og appeasement. Hvis modstanderens grundlæggende mål ikke var ekspansive, men rent defensive, kunne USA og Vesteuropa måske finde en tredje vej ved at imødekomme Sovjets sikkerhedsbehov. Men disse omfattede totale garantier for det, Sovjet havde nået 1947/48 – derunder sympatiserende afmægtige regimer i nabostaterne. Rationelle og opfyldelige behov gled ud i eet med skjulte ekspansionsønsker og umættelige krav om kontrol over omverdenens indretning, tanker og muligheder.

Den såkaldte neutralistiske tankegang, som Villaume deler med de fleste revisionistiske historikere, havde som sin ene bærepille, at Sovjets sikkerhedsbehov var opfyldeligt og rationelt begrundet – tildels endda rimeligt ud fra de østeuropæiske folks sande vilje og interesser (her ligger en salonmarxistisk hund begravet). Konklusionen på denne pacifistisk farvede realpolitik, som jeg vil kalde en *universel neutralisme*, var at Vesten ikke skulle styrke og slet ikke integrere sit eget forsvar, men uforbeholdent anerkende de kommunistiske diktaturer og samarbejde med dem. Dette ville berolige Sovjet, slække diktaturet derovre og medføre almindelig afspænding.

Problemet var her, at Sovjetdiktaturet strukturelt var totalitært – især under Stalins ubestridte herredømme til han døde 5.marts 1953, men også både før og efter. Det byggede indefra på terror, fysisk magt og ensretning. Det undertrykte med samme metoder al selvstændighed i de ikke-russiske sovjetrepublikker, og gjorde de syv østeuropæiske »folkedemokratier« til lydstaten og spejlbilleder af Sovjet. Systemets idé om sikkerhed både indad og udad betød total kontrol over andre stater – der da også forsøgtes indført overalt, med delvis undtagelse af Finland, som jeg vender tilbage til.

Neutralismens anden bærepille var ligestillingen af USAs og Sovjets intentioner over for de europæiske lande (og resten af Verden). Man kan tale om en *stormagtsfjendsk europæisk neutralisme*. Den erkendte, at Sovjet havde imperialistiske krav om dominans over andre samfund. Men de modsvarede af USAs fremstød mod et verdensherredømme for amerikansk kapitalisme, livsopfattelse og våbenmagt. Og dette indebar fuldt så store farer for Vesteuropa – faktisk større, fordi USA med et storpolitisk uerfarent regime og enorme økonomiske og teknologiske ressourcer kunne fristes til en hasarderet politik med større risici især på denne side af Atlanten.

Men de fleste indbyggere og politikere i Vesten var helt på det rene med den store forskel mellem de to slags »herredømme«. Det fremgik af tidens debat og opinionsmålinger, at folk mente sig truet af magtan-

vendelse og politisk infiltration fra Sovjet – og trods en del genstridig jalousi accepterede man USAs førerskab som langt den bedste vej frem. Og herudover lod det sig jo spørge, om ikke en vestlig alliance netop kunne bidrage til en mere forsigtig amerikansk politik – såvel som til at få afviklet de europæiske magters koloniimperier, der truede fred og trivsel i Verden på længere sigt.

Neutralismens tredje grundpille hvilede ikke på illusioner om Sovjet-regimets karakter, og den opfattede USAs hensigter og indsatser i Verden mere positivt. Men den fastholdt, at også fundamentalt fredelige demokratier først og fremmest måtte lade sig lede af deres egne konkrete interesser. Denne nationalegoistiske *danske småstatsneutralisme antog*, at NATOs eksistens ville afskrække Sovjet fra at angribe Danmark – men det uanset om landet selv var medlem. Og angreb Sovjet alligevel Vesten, ville NATO ikke (kunne) hindre en besættelse af et geografisk særligt udsat land som Danmark – der tværtimod havde større chancer for at undgå indblanding og ødelæggelser ved at stå udenfor NATO. Her spillede det ind, at Sovjet – ved ikke at indlemme Finland i Østblokken og dermed skræmme Sverige ind i NATO – syntes at have markeret en positiv interesse i at opretholde Norden som et specielt lavspændingsområde.

Noget lignende fordele kunne måske endda opnås af en NATO-stat, der begrænsede sin egen oprustning og sin integration i forsvarssamarbejdet: Det kunne både gøre et angreb mindre sandsynligt og mindre ødelæggende – og jo samtidig holde forsvarsudgifterne og andre rustningsbyrder nede – omend ikke så lavt, at NATO-forsikringen bortfaldt. Moralsk kunne man måske heller ikke forlange fuld forsikringspræmie af et land med en så udsat beliggenhed, hvor en altfor stærk, men ikke særlig beskyttende oprustning politisk kunne styrke den lokale kommuniste ... Hele denne argumentation bed dybt i dele af den traditionelle danske opinion, der var formet dels af Reventlow, Estrup og J. C. Christensen, dels af de radikale fra Hørup til Scavenius og af Hedtofts forgængere i Socialdemokratiet.

Der er ingen tvivl om, at alle de tre komponenter var virksomme i Danmarks og særlig i Socialdemokratiets politik, som denne bog med rette betegner som forbeholden over for NATO. Det er ikke nyt – endog betegnelsen »reluctant ally« blev jo brugt som titel på en artikel om emnet af historikeren Eric Einhorn (1975). Spørgsmålet er *blandingsforholdet* mellem dem.

På vælgerplan skimtes vel i meget groft omrids en nøgle i de begrundelser, som NATO-modstanderne (23% af de adspurgte mod 47% tilhængere) ifølge Gallup pr. 28.3.1953 angav til deres modstand – idet vi

ser væk fra 11% ved-ikke og uspecificerede svar. Som »universelle neutralister« kan man regne de 10%, der erklærede sig som antimilitarister plus en del – halvdelen? – af de 24%, der bare ville være neutrale, måske ialt 20-25%. »Europaneutralister« var vel de øvrige 10-15% neutrale samt de 16%, der afviste den afhængighed, NATO måtte medføre, ialt 25-30%. Mens de 19%, der mente at NATO var farligt, plus de 15% der mente, det var for dyrt, og de 5% som sagde »hvad kan det nytte« – ialt 39% må henregnes til »småstatsneutralisterne«. Meget præcist er det jo ikke – men dog et indicium for at den sidste ret velidentificerede gruppe af »småstatsneutralister« var stor – uden for DKPs rækker rimeligvis den største af de tre.

Poul Villaumes påstand, egentlig vel hans bærende hypotese, er at både den universelle, humane neutralisme og den europæiske spillede afgørende ind på den fodslæbende danske politik – at den danske opinion til venstre for midten, inklusive arbejderbevægelsen, nærrede dyb skepsis mod den kolde krig, mod USAs lederskab og en kapitalistisk imperialisme. Det var kort sagt progressive kræfter i Socialdemokratiet og tildels i den danske almene opinion, der bestemte kursen.

Man kan, som Villaume har gjort, spore sammenhænge af denne type i forløbet. Men de stod langt fra alene hverken i arbejderbevægelsen eller andetsteds. Parlamentarisk var sammenhængen enklere. Den danske politik, der udgik fra den hævdvundne »småstatsneutralisme« med hovedsigte på at nedbringe oprustningens omkostninger og risici, blev drevet igennem ved et stærkt og stadigt pres fra Det radikale Venstre i kraft af dette partis centrale placering i dansk politik. Villaume siger, at denne faktor »let kan overbetones« i forhold til den generelle skepsis hos alle andre politikere og vælgere (s.862 jfr. s.475). Men er det rimeligt således at betone politisk klima og tradition fremfor mere kontante forklaringsfaktorer?

Der var gamle pacifistiske elementer hos *de radikale* og andre, der omvendt ville bidrage aktivt til »kollektiv sikkerhed« gennem FN eller en regional organisation. Men middelpunktet lå, i flugt med Scavenius' og P. Munchs linje siden 1. verdenskrig, fast ved en småstatslig realpolitik, hvor ønsket om at undgå væbnet konflikt med en større magt uden sammenligning var det vigtigste mål. Under partiets overvejelser i 1949 var der – som det senere er oplyst – ledende kræfter, der ligesom partiets eneste store avis, »Politiken«, hældede mod NATO – bl.a. gruppeformanden Jg. Jørgensen. Gruppen endte med at stemme imod i samlet flok, og et stort flertal (tre mod een) af partiets vælgere indtog snart samme standpunkt. Men der var ikke flere i RV end i NATOparterne, som havde sympatier eller illusioner m.h.t. kommunisternes mål og

metoder: De fleste radikale havde i juni 1947 delt den almindelige tilfredshed med Trumans indsats for at bremse den russiske indflydelse i Europa, de var gået ind for et nordisk forsvarsforbund, og senere var de nok glade for, at NATO dannede en sådan bremse – de mente bare ikke, at Danmark selv behøvede at deltage.

De radikales *politik straks efter 1949* var at anerkende NATO som en beklagelig, men uomstødelig kendsgerning, og man lod ikke det almindelige rigsdagssamarbejde med regering og opposition anfægte af de tre store partiers eksklusive samvirke i alle NATO-sager. Det er nok heller ikke for meget at fortolke partiets stilling til aftalen med USA om amerikanske baser på Grønland ud fra det nævnte tvesyn på NATO. Man kunne dårligt bestride Aksel Larsens påstand, at sådanne baser ikke tjente til at forsvare Grønland, men skulle huse strategiske bombefly vendt mod Sovjetunionen. Men ved ratifikationsdebatten (18.5.8.6.1951) undlod de radikale at stemme imod aftalen, der jo udbyggede Vestens gengældelsespotentialer mod Sovjet uden direkte at påføre Danmark ny risiko eller udgifter.

Problemstillingen var en anden, da Koreakrigen dels påtvang den alvorligt forværrede danske økonomi en langt større og dyrere oprustning, dels banede vej for et tættere atlantisk/europæisk forsvarssamarbejde med udsigt til snarlig tysk deltagelse – og endelig øgede krigsfrygten i offentligheden.

Op til valutavalget 5.9.1950 drog de radikale til felts mod de mægtige ekstrabevillinger, S-V-K-partierne havde lovet NATO, og mod den ekstraordinære »værneskat« der skulle betale gildet. Det var utvivlsomt det, der gav en gevinst på to nye mandater – de første efter en gradvis halvering fra tyve til ti 1926-47. Folkestemningen stod som helhed bag NATO, men kun med 50% ja og 25% nej, og da DKP kun kunne samle 5% af stemmerne, var der en frugtbar arbejdsmark – særlig i og omkring Socialdemokratiet, hvor hver fjerde vælger sagde nej til NATO, men ikke een af de 93 rigsdagsmænd.

Fra november 1950 trak de radikale socialdemokraterne med i den nye V-K-regerings stabiliseringsindgreb. Da det værste var ovre, foreslog Hedtoft (iflg. Kaarsted 1977 s.499) under hånden Jg. Jørgensen en S-R-regering. Men han blev afvist med henvisning til afstanden mellem dem i forsvarssagen (25.8.1951). *Socialdemokratiet* måtte herefter i uro og afmagt se til gennem rigsdagssamlingen 1951/52, mens V-K-regeringen rundede pynten, genoptog liberaliseringen med Radikale og Retsforbund i hånden – og knyttede de to partier fast til sig ved at genoptage arbejdet på en ny grundlov.

Det udløste et ideologisk signalkifte 1952/53. Et nyt arbejdsprogram

»Frihed, arbejde og tryghed« fra oktober 1952 udskiftede de socialistiske regulerings- og planøkonomiske ambitioner i »Fremtidens Danmark« med pragmatiske krav om beskæftigelse, folkepension og andre sociale reformer. I den hjemlige politik gav det fodslag med de radikale. Men disse krævede ubarmhjertigt indrømmelser også på forsvarspolitikken. Dahlgaard hilste afskrivningen af reguleringspolitikken med et »velkommen tilbage« (under finanslovdebatten 9.10.) – men påpegede også meget tydeligt, at sociale reformer ikke lod sig forene med en oprustning af den iværksatte størrelse.

Socialdemokratiet forblev reelt tro mod NATO-samarbejdet, men lod sig lokke med på nålestiksopposition, der kan minde lidt om fodnotepolitikken 30 år senere. Nys hjemkommen fra en tomåneders rejse i USA – hvor han havde lovprist Marshallplanen som en mesterlig indsats mod verdenskommunismen – udtalte Hedtoft, at Socialdemokratiet ikke skulle være nogen »ukritisk ja-siger« til hverken USAs, NATOs eller regeringens politik. På et advarende spørgsmål fra Th. Kristensen bedyrede han straks, at partiet ikke ville løbe fra ansvaret – det forlangte bare en mere social økonomisk politik. Arbejdsprogrammet af 5.oktober sagde også, at Danmarks støtte til afspænding og kollektiv sikkerhed mod aggression gik gennem igennem FN (der førte krig i Korea) og NATO. Det var for at holde den »indre front« mod kommunisterne og deres intellektuelle medløbere og bevare samlingen om forsvaret, man skulle øge beskæftigelsen.

På selve sagsområdet var det svært at finde angrebepunkter. Regeringen afviste netop da amerikansk pression for at afskære dansk eksport østpå (»Tankbådssag I«) og fik nedtonet nogle NATO-øvelser omkring Bornholm (»Main Brace« 12.23.9.), som kunne udfordre Sovjet. De tre NATO-partier delte også en vis uro over de amerikanske valg (4.11.), da Republikanerne under den populære SHAPE-chef Eisenhower sejrede og tog den barske J.F.Dulles til udenrigsminister. En uro, der dog nok mindre angik valgkampens antikommunistiske paroler end frygten for at USA skulle vende sin støtte og opærksomhed fra Europa til Østasien (hvilket fremgik af drøftelsen i Udenrigsnævnet 4.12.1952). Nogen reel uenighed var der ikke tale om.

Og faktisk lempede regeringen nu så småt sin økonomiske politik. Produktion, byggeri og beskæftigelse var i forsigtig vækst fra årsskiftet, og som det snart viste sig under finanslovsdrøftelserne, lod regeringen sig presse til yderligere lettelser. Her kunne der ikke mere skabes en koalition, og selvom drøftelsen af folkepension og andre sociale reformer åbnede samarbejdsperspektiver, var den eneste sikre vej til et regeringskifte at støtte de radikales udspil mod beslutningerne på NATO-mødet i

Lissabon (feb.1952) – om øget oprustning og militær integration incl. flystationeringer og tysk genoprustning. Og her tøvede man.

På *forsvarsudgifterne* fastholdt Socialdemokratiet »solidariteten med den frie verden«, ja angreb igen hårdt de radikales neutralistiske forsvarspolitik som propagandistisk præget. I folketingets udenrigsdebat (30-31.oktober) bekræftede Hedtoft sit partis pligt til at støtte den politik, der var aftalt med regeringen. Tjenestetiden skulle som aftalt forlænges til 18 mdr., når der var kaserner og befalingsmænd til det. Og hvis Danmarks egne kræfter ikke slog til, skulle *stationering* af andre NATO-fly overvejes – uden hensyn til Sovjets utilbørlige advarsel i en nylig note (af 1.okt.), som han gik stærkt i rette med.

Faktisk havde han jo selv allerede syv uger tidligere i Udenrigsnævnet givet regeringen grønt lys til at forhandle sagen – og H.C.Hansen havde kaldt stationering for en naturlig konsekvens af NATO, endnu før ministrene havde forelagt sagen offentligt i radioen (2.juli). Et stort flertal i Socialdemokratiets rigsdagsgruppe havde godkendt dette standpunkt. De radikales advarsler i et åbent brev (2.8.) overhørtes, ligesom deres ønske om at udskyde tjenestetidsforlængelsen. Midt i november angreb Hedtoft dem igen skarpt for af taktiske hensyn at spekulere i antikveret isolationspolitik og drive godtkøbspolitik ud fra den betændte moral, at de andre skulle bære byrderne og vi selv nøjes med fordelene. Kun samarbejde mellem de frie nationer kunne frelse friheden og freden, sagde han.

Dahlgaard svarede med det ønske, at »Socialdemokratiet enten må erkende også de indenrigspolitiske konsekvenser af den udenrigs- og militærpolitik, det fører sammen med regeringen, eller sammen med os danne en vis barriere over for den stadige gliden ind i nye forpligtelser« (Skive Folkeblad 16.11.). Men det faldt endnu på stengrund. I Udenrigsnævnet sagde Hedtoft (som formand) »Danmark skal ikke ud fra snævre indenrigspolitiske synspunkter unddrage sig internationale forpligtelser«; han mente ikke, at »Sovjetunionen i nær fremtid skulle nære aggressive hensigter«. Derfor var det godt, at regeringen holdt igen – men den skulle »ikke med særlig styrke hævde, at grænsen for vor ydeevne er nået. Det er ikke rigtigt« (5.12.1952). Harald Petersen fik i løbet af december godkendt en samlet plan for de udgifter og arbejder, der hørte til tjenestetidsforlængelsen (som han senere oplyste i Berl.Aftenavis 13.1.1959).

Det var først i juleugen, Socialdemokratiet lagde sig fast på et dobbeltspil. NATOs støtteerklæring til den franske krig i *Indokina* blev først angrebet af Aksel Larsen og derpå af Jg. Jørgensen, men Villaume hævder, at det var et brev fra Bodil Koch, der fik Hedtoft til at gå på

vognen i en nytårsudtalelse – en uge før grundlovsforliget med sikker udsigt til snarligt valg (PV s. 687-695). Faktisk var det dog først på Udenrigsnævnets møde den 11.januar han – endda med undskyldning for »sin ret lemfældige kritik« ved nytårstid – tvang Kraft til offentligt at aflægge en beklagende og udglattende forklaring ugen efter. Og som Villaume medgiver, forhindrede det ikke socialdemokraterne i at sanktionere lignende resolutioner både i april samme år og et år senere, da de selv dannede regering.

Dette var ikke neutralisme, men propagandistisk udtænkt nålestikspolitik – i stil med den ret perfide aktion mod Kraft vedrørende Grækenlands og Tyrkiets optagelse i NATO året før.

Det samme gælder *tjenestetidsforlængelsen*. Da forsvarsministeren søgte at få den igang ved at følge NATOs anmodning om en større dansk brigade i Tyskland (til at afløse den norske), bremsedes han af det nye S-RV-flertal i Udenrigsnævnet – som fandt det »umuligt at forklare« at man holdt soldater inde, når de skulle sendes ud af landet (helt ned til Kielerkanalen!). Og da han derpå bestemte, at den ene halvdel af årgangen skulle rejse hjem, mens den anden blev inde 6 måneder mere, kom der ikke blot soldaterdemonstrationer, men også kritik fra Socialdemokratiet – af måden, altså, at det skete på... Partiets folk bremsede nu bevillingerne til det forsvarsbyggeri, som skulle til for at huse de mange soldater. Men principielt ville de gerne have dem inde i 18 mdr. – hvilket Rs. Hansen jo også efter et øjeblik eftertanke fandt udveje for, da han selv igen blev forsvarsminister i september.

I »basespørgsmålet« – som polemiske radikale studenter kaldte det i en pjece – har Villaume grundigt godtgjort Hedtofts påstand under valgkampen (15.4.) at det var Socialdemokratiet, der havde fået regeringen til at opstille de centrale præciseringer og betingelser for en ordning: den skulle kunne opsiges eensidigt af begge parter med 1-2 års varsel og ikke betyde »baser« for amerikanerne – de måtte nøjes med dem, man under bordet havde givet dem på Grønland – men bare en varig stationering af taktiske jagerfly, der stod under delt kommando og ikke kunne trækkes væk til indsats andetsteds. NATOs hovedopgave var naturligvis at beskytte Danmark, punktum! Da forslaget i denne form ikke kunne interessere hverken SHAPE eller USA, var det hermed ude af dagsordenen – men dødt var det jo ikke. Forhandlingerne blev trukket ud til efter valget.

Hedtoft deklamerede i Udenrigsnævnet (5.marts – dagen før Stalins død), at »vore veje er ved at skilles«. Men konkret indebar dette blot, at det nye S-R-flertal udvirkede, at en ny truende advarsel fra Sovjet mod baser på dansk jord, særlig Bornholm, ikke besvaredes med en dansk

note – kun med en tale af Kraft, der gentog at forsvaret kun udbyggedes rent defensivt og med respekt for de særlige hensyn på Bornholm.

Ingen ønskede fremmede styrker på Bornholm, og basespørgsmålet lå stadig politisk underdrejet. Efter at Erik Eriksen var begyndt at bakke ud (med talen 13.4., der var forvarslet i Fyns Tidende 20.2. og 28.1.), sagde Hedtoft, at Danmark jo ikke bare skulle afvise en sådan hjælp, det afhang af vilkårene og den internationale situation. Socialdemokratiet havde lagt skulderen mod en åben dør – ligesom med sit ønske om, at Danmark støttede Churchills forslag om et nyt topmøde til gavn for fred og afspænding. Heller ikke det var nogen imod.

Skønt Villaume pænt nok fremlægger de modstridende samtidige og senere forklaringer på Socialdemokratiets linje, lægger han vægten på partiets *omsorg for verdensfreden* og dets frygt for amerikanske befrielsesaktioner i Østeuropa. Men det fremgår jo tydeligt af internt materiale – Hedtofts brev til den amerikanske ambassadør – såvel som af hans vrede mod de radikales asociale »godtkøbspolitik« – at det var de radikales reaktioner og muligheder i *opinionen*, der bekymrede og optog ham. Først hen på efteråret påviste Gallups tal folks modvilje mod flystationering (54% var imod, kun 20% for, hos socialdemokraterne 61% mod 15%). Men som bogen siger (s.461f jfr. 479), var denne viden allerede indhentet i en ikke offentliggjort analyse i februar (57% mod 20%). Og den var givetvis bekendt i inderkredse – f.eks. af Dahlgaard, der nu foreslog de tre NATO-partier at få sagen afgjort ved en folkeafstemning (26.3.). Uden at opnå tilslutning fra nogen af dem.

Gallup havde dog også registreret – og meddelt – at tilslutningen til NATO nu (med 47% ja mod 23% nej) var tilbage ved det normale, efter en svækkelse i oktober (44% mod 28%). Det klogeste for Socialdemokratiet var åbenlyst at holde farvandet åbent. Dels ved at lade de radikale forstå, at indrømmelser på dette område var tænkelige – og mest sandsynlige i et S-R-samarbejde. Og dels ved ikke at binde en kommende S-regerings faktiske dispositioner. Det var en balancegang. Magtskiftet i Sovjet, der straks udløste forhåbninger i Vesten om et tøbrud, gav nye argumenter – selvom NATO vurderede Sovjets nye signaler som taktik.

Valget den 21. april viste ingen større forskydninger eller vælgerreaktion på forsvarsagen. Da socialdemokraterne fik to mandater flere end V-K og knebent flertal sammen med de radikale, forlangte de at *danne regering* – ihvertfald såsnart man havde overstået folkeafstemningen om den nye grundlov. Da den reelt kun kunne vindes under Erik Eriksen, tiltvang denne sig støttetilsagn fra Retsforbund og radikale, mod løfte om kun at gennemføre hvad alle partier var enige om. Socialdemokratiets reaktion på denne selvforskyldte begmand var ubehersket: H.C.

Hansen erklærede, at partiet ikke mere ville dække regeringens udenrigs- og forsvarspolitik videre end de to støttepartier og forlangte udenrigsministerens og forsvarsministerens afgang. Det kunne næppe overraske, at de radikale ikke lod sig friste til at droppe grundloven. Men H.C. havde signaleret, at Socialdemokratiet ville give mere end Venstre på forsvarspolitikken.

Da grundloven med nød og næppe var bragt i hus (ved folkeafstemningen 28.maj), affandt Socialdemokratiet sig med at lade regeringen sidde sommeren over (med bundne hænder) og vendte blikket mod det kommende valg i september. I programmet »Vejen til fremskridt« (24.juni) lovede *partiets kongres* at »opfylde sine forpligtelser« i A-pagtsamarbejdet. »Landets forsvarsberedskab, herunder de nødvendige flyvepladser, må udbygges i takt med det samlede vesteuropæiske forsvar«. Men byrderne måtte afpasses efter landets bæreevne, og de øjeblikkelige »forhandlingschancer« mellem Øst og Vest skulle udnyttes – så derfor »og for at bevare den brede folkelige samling om Atlantpolitikken bør Danmark ikke under de nuværende forhold tage imod tilbudet om varig placering af allierede flyverstyrker på dansk grund«. Men Hedtoft havde i sin tale understreget, at dette foreløbige »Nejtak« ikke hindrede Danmark i senere at sige ja eller arbejdet med at udbygge de nødvendige flyvepladser m.v.

Ret beset var det et ret beskedent og forbeholdent vink, man havde givet de Radikale, som da også holdt sine kort tæt til kroppen indtil *regeringsdannelsen* efter det ret uafgjorte valg. Her stillede de krav til Eriksen – der påtog sig selv at lede forhandlingerne – først om en flertalsregering af V-R-S, derpå om en mindretalsregering af V. Og da han ikke uventet nægtede det, lod de Hedtoft danne en ny socialdemokratisk mindretalsregering. Afgørende var det her dels, at Eriksen insisterede på at bevare den V-K-blok, de radikale netop ønskede at bryde, og den udenrigsminister, de frem for nogen lagde for had. Og dels at socialdemokratiet havde nærmet sig de radikale både i den økonomisk-sociale politik og m.h.t. forsvaret.

Dette sidste, som jo markeredes i forårets bagholdsaktioner, bekræftedes da der et øjeblik forhandlede om en S-R-regering (29.-30.9.). Da de radikale sagde fra (på Dahlgaards modstand), bortfaldt de påtænkte kontante indrømmelser på forsvaret. Men de var nævnt, og de dukkede op igen, såsnart regeringen kom i vanskeligheder. Ved tredje behandling af finansloven et halvt år senere nedstemte de tre NATO-partier samdrægtigt et radikalt forslag om at spare 150 mio (15%) på *forsvarsudgifterne*. Men om sommeren og igen hen på efteråret accepterede regeringen denne besparelse for at få de radikale med på sine

stabiliseringsindgreb over for et nyt valutaunderskud, mens V-K-oppositionen »med korslagte arme« nægtede at hjælpe. Samtidig blev tjenestetiden efter radikalt ønske sat ned med to måneder (kun med et slør af genindkaldelse).

Hoveddrivkraften i dette forløb var ganske tydeligt en politisk afpresning fra de radikale, hvis støtte socialdemokraterne så at sige tilkøbte sig ved at undlade eller udskyde dispositioner, partiet selv fandt rigtige. En oplysende undtagelse var jo her, som bl.a. påvist af P. Nyboe Andersen i hans ny bog (s.139-147) »påskeforliget« i marts 1955: Ved at stemme for de nye afgifter reddede Thorkil Kristensen ikke her regeringens liv – S og R havde tilsammen flertal – men han forhindrede, at Dahlgaard også denne gang fik gennemtvunget besparelser på forsvaret. Kristensens enorme prestige gjorde valg til et reelt alternativ.

Det var nok også de »politiske ulemper«, som Jg. Jørgensen udtrykte det (Udr.pol.Nævn 23.10.1953), der havde fået den nye regering til at begrænse udbygningen af *flyvepladserne* i Karup og Vandel (skønt NATO ville betale det meste), og til senere at afvise general Førslevs og NATOs fornyede henvendelser om stationering. Den undgik dog, som Frode Jakobsen sagde, at sige »aldrig« (2.12.1953), og den gentog ihvertfald i de to følgende år, at stationeringsspørgsmålet endnu stod åbent, Danmark var ikke bundet (3.-6.3.1956). Den var nemlig med H.C.Hansens ord »helt klar over, at NATOs samarbejde og militære styrke havde gjort det muligt at indlede de forhandlinger, som nu stod for døren med Sovjetunionen« (Udr.nævnet 13.1.1954).

Også op til valget i 1957 var det meget tydeligt, at kursen på dette område afgjordes af styrke- og samarbejdsforholdet mellem R og S. De radikale fremhævede deres tre solide fingeraftryk på sikkerhedspolitikken siden 1953, og med afsæt i et advarende brev fra Sovjets premierminister Bulganin greb de direkte ind i løbende overvejelser om raketbevæbning, som regeringen foreløbig havde accepteret, ved at kræve atomvåben udelukket fra Danmark. Men samtidig ytrede de villighed til nu at se væk fra deres absolutte nej til NATO og indgå i en flertalsregering. Uden dog at navngive koalitionen – og binde sig til nogen. Socialdemokratiet vedstod sin NATO-politik klart – men ikke højlydt eller polemisk, og H.C.Hansen sagde, at han regnede med, man vil svare nej til at modtage atomvåben.

Bunden var da lagt for en fælles politik, da der efter valget dannedes en *trekantregering* (af S+R+Rfb). De radikale måtte medgive, at den hidtidige udenrigspolitik skulle fortsættes uændret – men de fik indføjjet, at man ikke skulle tage imod atomvåben, samt at den nye forsvarsordning ikke blot skulle drøftes i forsvarskommissionen (med V og K), men også i

regeringen. I de nærmest følgende år fik de også afvist mellemdistanceraketter og barberet forsvarsudgifterne, så de i trekantregeringens tid trods landets kraftigt stigende velstand lå 3-4% lavere end under Socialdemokratiet 1953-57 (i 1955-priser 883 mio mod 915 mio). Til gengæld måtte de så acceptere dette niveau og i foråret 1960 stemme for en ny forsvarsordning, der ganske vist genindførte en tjenestetid på 12 mdr. – men også åbnede op for modernisering og professionalisering. De måtte overlade afrustningsagitationen til det nystartede SF – og tilsidst affinde sig med, at den rekonstruerede S-R-regering Kampmann/Krag 1961/62 gennemførte den dansk-tyske enhedskommando og på NATOs anmodning bragte forsvarsudgifterne op på ca. 1200 mio (i 1955-priser), efter at det fejlsagne græsrodsoprør i 1961 havde lukket udgangsvejene for partiet.

For en ordens skyld kan det tilføjes, at oprørets anledning, Fælleskommandoen, ikke gav anledning til debat i Socialdemokratiet, som derimod nu i nogle år kunne følge NATOpolitikken uden at skele til Bertel og Jørgen. Problemer dukkede op igen, da SFs og venstredrejningens periode oprandt. Men den aktive kilde til fodslæb i Danmarks politik i 50erne var tørret ud med den radikale regeringsdeltagelse fra 1957.

Naturligvis var der baggrundsfaktorer bag Socialdemokratiets svaghed og indrømmelser. Hver fjerde af partiets vælgere var imod NATO og kunne fristes af tilbud både fra højre og venstre side, hvis oprustningen blev for dyr eller for farlig. Men det så man jo faktisk ikke noget til – og selvom en hel del af de lidt ældre aktivister havde svært ved at skippe partiets pacifistiske traditioner, blev forsøgene på at starte et dansk »Bevanoprør« meget små og kortvarige. På denne baggrund er det mere nærliggende at søge forklaringen i Socialdemokratiets skiftende behov for parlamentarisk støtte fra de radikale, som er opridset ovenfor. Og hvis det spillede nogen rolle, at H.C.Hansen afløste Hedtoft ved dennes død (29.1.1955) og forinden vikarierede i vigtige perioder, har det ikke haft nogen direkte effekt på den førte forsvarspolitik. De to mænd var svorne antikommunister og NATO-tilhængere, og hvis den enes »varmere hjerte« gjorde ham mere urolig ved Kraft og Dulles, følte han også større ubehag ved at bøje knæ for Dahlgaard.

Kilder og litteratur:

- P. Villaume: Allieret med forbehold (disp. 1995).
E. Boel: Socialdemokratiets atomvåbenpolitik (1988) s. 38-87.
T. Kaarsted: De danske ministerier III (1977) og IV (1992).
samme: Regeringskrisen 1957 (1964) s. 26-34, 119ff, 156ff.
Helge Larsen m.fl.: Det Radikale Venstre i medvind og modgang 1955-1980 (1980) s. 13-44.
B. Dahlgaard: Kamp og samarbejde (1964) s. 111ff, 132-142.
J. O. Krag & K. B. Andersen: Kamp og fornyelse (1971) s. 73-102, 126ff, 193f.
R. Petersen: Fra neutralitet til engagement (1982) s. 155ff 262ff.
P. Nyboe Andersen: Thorkil Kristensen (1995) s. 139-147.
Udenrigsnævnets mødereferater 1952-57, film i Rigarkivet.
Bertel Dahlgaards arkiv, RA. (tilladelse fra Lauge Dahlgaard)
Jg. Jørgensena arkiv, RA (tilladelse fra Eigil Jørgensen)
Eric Einhorn: The Reluctant Ally: Danish Security Policy 1945-49, s. 493-512 i
Journal of Contemporary History 1975 vol.10,3.